

Jugosłowiańskie książki dla dzieci i młodzieży w Polsce Ludowej. Rozpoznanie wstępne

Celem niniejszego artykułu jest opis recepcji wydawniczej polskich przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży opublikowanych w latach 1944–1989. Dzięki przeprowadzonym analizom możliwe będzie ustalenie chronologii wydawniczej oraz oszacowanie rozmiaru i charakteru produkcji przekładowej z trzech języków: serbsko-chorwackiego, słoweńskiego oraz macedońskiego. Pokażę, jak przemiany dokonujące się na rynku wydawniczym w Polsce Ludowej oraz polsko-jugosłowiańskie stosunki kulturalne wpływały na wybór utworów jugosłowiańskich autorów, które zaoferowane zostały młodym czytelnikom. Podczas analizy strategii i motywacji wydawców przy wyborze pozycji do przetłumaczenia na język polski posłużę się wybranymi elementami teorii repertuaru kulturowego Itamara Even-Zohara. Narzędzia stworzone przez izraelskiego przekładoznawcę pozwalają zbadać, czy książki przełożone na język polski przyczyniły się do modyfikacji polskiego repertuaru kulturowego.¹

Słowa kluczowe: jugosłowiańska literatura dla dzieci i młodzieży, Polska Ludowa, przekład, recepcja wydawnicza, rynek książki, współpraca kulturalna, repertuar kulturowy

Yugoslav Books for Children and Young People in the Polish People's Republic. Preliminary Analysis

The aim of this article is to describe the reception of publications of Polish translations of Yugoslav books for children and young people published in 1944–1989, to establish a publishing chronology and to estimate the size and nature of translation production from three languages: Serbo-Croatian, Slovenian and Macedonian. I will show how the changes taking place on the publishing market in the Polish People's Republic and Polish-Yugoslav cultural relations influenced the selection of works by Yugoslav authors that were offered to young readers. When analysing the strategy and motivation of publishers choosing items to be translated into Polish, I will use Itamar Even-Zohar's theory of the cultural repertoire. Tools created by an Israeli translation expert make it possible to examine whether books translated into Polish have contributed to the modification of the Polish cultural repertoire.

Keywords: Yugoslav literature for children and young people, Polish People's Republic, translation, publishing reception, book market, cultural cooperation, cultural repertoire

Wprowadzenie

Przedmiotem niniejszego artykułu jest opis recepcji wydawniczej przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1944–1989. Wskazany okres wyznaczają daty polityczne. Rok 1944 uznawany jest za rok powstania Polski

¹ Publikacja powstała w ramach projektu „Chorwacka i serbska literatura dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945-1989” finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki RP, w ramach grantu numer DEC-2023/07/X/HS2/00365.

Ludowej (PRL).² W roku 1989 nastąpiła natomiast seria wydarzeń, które doprowadziły do upadku władzy komunistów i wkroczenia kraju na drogę budowy ustroju parlamentarnego i gospodarki rynkowej.³

Podjmując próbę przyjrzenia się recepcji wydawniczej jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w Polsce Ludowej, nie da się uciec od polityki i ideologii, które zdominowały wszystkie obszary szeroko rozumianej kultury. Model polityki kulturalnej promowanej przez polskie władze opierał się na ogólnym sterowaniu i wszechobecnej kontroli przez instytucje państwowe (Żółkiewski 1980: 121–2). Największy wpływ na charakter i intensywność obecności obcej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce Ludowej miała przebudowa rynku wydawniczego. Instytucje odpowiedzialne za zarządzanie nim przystąpiły do realizacji nowego, centralistycznego wzorca radzieckiego, oceniały i rekomendowały do druku utwory twórców polskich i zagranicznych pod kątem ich przydatności do celów politycznych i propagandowych (Kondek 1993: 91; Biernacka-Licznar 2018: 11). Literatura adresowana do najmłodszych odbiorców doskonale nadawała się do służenia celom wyznaczanym przez ówczesną władzę. Wpisany w nią dydaktyzm i funkcja wychowawcza, zdolność kształtowania postaw oraz wpływania na decyzje i działania czytelników, jak i główne jej rysy współgrały z celami kreślonymi przez doktrynę realizmu socjalistycznego. Istotną rolę w tym procesie odegrała literatura obca, której głównym zadaniem było „uzupełnianie repertuaru rodzimej twórczości” (Staniów 2013: 149–50). Miała ona przedstawiać młodym odbiorcom nową rzeczywistość oraz właściwą interpretację zjawisk społecznych i politycznych.

Kolejnym czynnikiem wpływającym na obecność jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży na polskim rynku wydawniczym była polsko-jugosłowiańska współpraca na polu kultury i literatury, która również kształtowana była przez politykę i ideologię. „Związki kulturalne z zagranicą były w tym czasie częścią polityki zagranicznej państwa, które sprawowało całkowity patronat nad tą sferą. To jego instytucje zajmowały się ich programowaniem, realizacją i finansowaniem” (Mańczak 2013: 9) – podkreśla Leszek Mańczak, zaznaczając jednocześnie, że od zakończenia II wojny światowej aż do roku 1989 kontakty pomiędzy Polską i Jugosławią nie miały charakteru autonomicznego i były uzależnione od relacji pomiędzy Moskwą a Belgradem (Mańczak 2013: 81).

W niniejszym tekście pragnę omówić repertuar przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w okresie PRL, uwzględniając przy tym kształtujące go strategie polskich wydawców oraz zmieniające się w czasie relacje polsko-jugosłowiańskie. Podstawę zaprezentowanych rozważań stanowi opracowane przeze mnie zestawienie bibliograficzne obejmujące 43 polskie wydania książek przetłumaczonych z trzech języków: serbsko-chorwackiego, słoweńskiego i macedońskiego.⁴

² Do roku 1952 oficjalna nazwa państwa brzmiała Rzeczpospolita Polska, a potem Polska Rzeczpospolita Ludowa.

³ W lutym 1989 roku rozpoczęły się obrady Okrągłego Stołu, przy którym zasiedli przedstawiciele władz z przedstawicielami relegalizowanej opozycji. 4 czerwca odbyła się pierwsza tura wolnych wyborów, natomiast w ostatnich dniach grudnia zmieniona została nazwa państwa na Rzeczpospolita Polska.

⁴ Zestawienie to udostępnione zostało w Repozytorium Uniwersytetu Wrocławskiego. Zob. Ślawska 2024: <https://repozytorium.uni.wroc.pl/dlibra/publication/150756>

Zestawienie to sporządzone zostało na podstawie różnego rodzaju źródeł, w tym *Polskiej Bibliografii Literackiej* za lata 1944–1989, cyklu publikacji bibliograficznych *Jugoslavica u Poljskoj* (Wagner, Wagner 1971; 1988a; 1988b; 1989; 1990a; 1990b; 1991), danych publikowanych na łamach czasopisma „Rocznik Literacki”, dostępnych w Polsce bibliografii literatury dla dzieci i młodzieży i bibliografii literatury tłumaczonej oraz danych pozyskanych z katalogów zbiorów Muzeum Książki Dziecięcej i Biblioteki Narodowej w Warszawie. Mimo ewentualnych braków zestawienie to daje na tyle kompletny obraz obecności jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży na rynku wydawniczym w Polsce Ludowej, by móc się stać wiarygodną podstawą dalszych analiz.

Teoria repertuaru kulturowego

Pojęcie repertuaru kulturowego po raz pierwszy pojawiło się w pracach Itamara Even-Zohara pod koniec latach 70. XX wieku równoległe z pojęciem polisystemu (por. Even-Zohar 1978; 2009). Natomiast w koncepcji kultury zaproponowanej przez izraelskiego badacza w 1997 roku i rozwijanej w kolejnych pracach zastąpiło je (por. Even-Zohar 1997; 2010). Punktem wyjścia dla tej teorii stała się opozycja pomiędzy dwiema koncepcjami kultury. Pierwsza z nich, ujmująca kulturę jako zbiór dóbr (*culture-as-goods*), zakłada, że dobra, zarówno materialne, jak i niematerialne, są postrzegane jako właściwości mające pewną wartość, która uzależniona jest od czynników wewnętrznych danej grupy oraz od kontaktów z innymi grupami. Druga natomiast zakłada, że kultura jest zbiorem narzędzi (*culture-as-tools*) służących członkom danej grupy do organizowania życia na poziomie indywidualnym i społecznym. Ten zbiór narzędzi tworzy system nazywany przez badacza repertuarem kulturowym. Jest to „zbiór zasad i elementów, które rządzą produkcją i konsumpcją każdego produktu kulturowego” (Even-Zohar 2010: 17). Dla członków danej grupy stanowi on wachlarz możliwości (*options*), którymi posługują się, by organizować życie (Even-Zohar 2010: 70).

Repertuar kulturowy tworzony jest na dwa sposoby – poprzez inwencję lub import. Izraelski badacz podkreśla, że większe znaczenie odgrywa drugi z nich, gdyż za jego pośrednictwem może dokonywać się inwencja. Gdy import staje się integralną częścią repertuaru docelowego, nazywany jest transferem (Even-Zohar 2010: 72–3). Dzieje się tak wtedy, gdy importowane dobra staną się niezbędne do życia w danej grupie. Jednak nie wszystkie importowane elementy przeistoczą się w zintegrowany transfer i nie każdy transfer odgrywa w repertuarze docelowym znaczącą rolę. Trwałe zmiany w repertuarze kulturowym wymagają czasu. Wybrane elementy repertuarów są transferowane między poszczególnymi grupami jako dobra, zanim staną się narzędziami służącymi modyfikacji repertuarów.

Even-Zohar wymienia trzy przyczyny importu i trajektorie transferu. Potrzeba transferu może pojawić się w wyniku braku danego dobra i chęci na nie w danej grupie, jako rezultat niechęci do określonych składników własnego repertuaru lub w następstwie kontaktu z innymi kulturami, którego efektem jest poczucie braku, zwłaszcza gdy obcy repertuar jest bogatszy (Even-Zohar 2010: 73–4). W ujęciu tym pojawiają

się nowe rodzaje motywacji sankcjonującej innowacje niż to miało miejsce w teorii polisystemu (por. Even-Zohar 2009: 199). Do integracji obcych wzorców dochodzi już nie tylko w momentach kryzysu, gdy w ramach własnych zasobów i możliwości nie sposób znaleźć twórczego impulsu, lecz również kiedy nowe wzorce stają się jedyną możliwą formą kontestacji rodzimego repertuaru lub gdy ich popularyzacja zasada się na autorytecie i osobowości osób lub grup będących motorem zmian. Te jednostki i grupy zdolne do tworzenia idei i wyobrażeń, które rozszerzają repertuar kulturowy, zapewniając przy tym społecznościom przetrwanie, dobrobyt i powodzenie, Even-Zohar nazywa agentami transferu (*agents of transfer*) (Even-Zohar 2010: 75). Ich wyróżnikiem są szczególnie predyspozycje intelektualne, które umożliwiają tworzenie, wprowadzanie w życie i upowszechnianie nowości. Są to zasadniczo osoby i grupy niemające bezpośredniego dostępu do władzy. Wśród nich badacz wyróżnia: twórców obrazów rzeczywistości (*makers of life images*), pomysłodawców (*idea-makers*), kreatorów rozwiązań (*option-devisers*) oraz animatorów kultury (*cultural entrepreneurs*) (por. Even-Zohar 2010: 185–202).

W tworzeniu i modyfikowaniu repertuarów kulturowych uczestniczą również osoby lub grupy osób dążące do kontrolowania, dominowania i regulowania kultury (Even-Zohar 2010: 26). Badacz określa je wspólnym mianem instytucji (*institution*). Są to jednostki zaangażowane z proces edukacji, m.in. ministerstwa, uczelnie, szkoły czy kościoły, oraz media (Even-Zohar 2010: 32). Repertuar kulturowy jest również ograniczany, określany lub kontrolowany przez rynek (*market*), który należy rozumieć jako zbiór czynników związanych ze sprzedażą i zakupem elementów repertuaru kulturowego. W przypadku jego braku nie ma przestrzeni, w której jakikolwiek element repertuaru mógłby zyskać jakiekolwiek znaczenie (Even-Zohar 2010: 33).

Poszczególne elementy repertuaru kulturowego zostają w procesie planowania kultury wybrane jako współtworzące tożsamość zbiorową. Elementy pochodzące z importu, a więc między innymi przekłady literackie, mogą się spotkać z oporem (*resistance*), co współgra z tezą, że naturalnym miejscem dla systemu literatury tłumaczonej są peryferie polisystemu danej kultury (Even-Zohar 2009: 198). Teoria repertuaru kulturowego pozwala jednak spojrzeć na wydawców jako jednostki aktywnie uczestniczące w procesie tworzenia i modyfikowania repertuarów kulturowych, w tym za pomocą utworów tłumaczonych. Ich działania mogą się jedynie ograniczać do importu, ale mogą również prowadzić do zintegrowanego transferu. W dalszej części rozważań pokażę, jakie utwory dla dzieci jugosłowiańskich twórców importowali polscy wydawcy i czy przyczyniły się one do modyfikacji rodzimego repertuaru kulturowego.

Rynek książki dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1944–1989

Wydawnictwa państwowe i spółdzielcze, które zaczęły powstawać w Polsce już od końca II wojny światowej, były bezpośrednio podporządkowane siłom rządzącym. Pierwszym wydawnictwem, które zaczęło działać na ziemiach polskich (najpierw w Lublinie, potem w Łodzi, a następnie w Warszawie) była Spółdzielnia Wydawnicza Czytelnik. Powstała w 1944 roku z inicjatywy Jerzego Borejszy i deklarowała antypolityczność,

ale w praktyce zarządzana była przez członków Polskiej Partii Robotniczej. Niedługo później powstały kolejne spółdzielnie – Książka oraz Wiedza, które również zarządzane były przez partie polityczne. Książka była wydawnictwem Polskiej Partii Robotniczej, a Wiedza Polskiej Partii Socjalistycznej. W 1945 działalność wznowiła także powstała w 1921 roku oficyna Nasza Księgarnia, która do roku 1954 działała jako spółdzielnia, a potem została upaństwowiona. Szybko umacniała swoją pozycję, wydając książki w seriach, dzięki czemu stała się obok Książki i Wiedzy jednym z monopolistów na rynku literatury dziecięco-młodzieżowej.⁵

Tuż po zakończeniu wojny znaczną ilość utworów dla najmłodszych czytelników opublikowali również wydawcy prywatni, którzy systematycznie powracali na rynek wydawniczy. Mimo że nowe siły polityczne zdecydowały o całkowitej dekonstrukcji przedwojennego systemu wydawniczego, tworząc w jego miejscu nowy, który stał się narzędziem walki o zdobycie, utrzymanie i utrwalenie władzy oraz rządził się odmiennymi zasadami, u podstaw których leżało przekonanie o konieczności wyeliminowania przedsiębiorczości prywatnej, funkcjonowanie prywatnych wydawców w pierwszym powojennym pięcioleciu nadal było możliwe. Komuniści od początku traktowali jednak niezależny ruch wydawniczy podejrzliwie i „tolerowali go tylko z uwagi na konieczność zachowania substancji kultury lub sprawiania wrażenia, że czynią wysiłki, by ją zachować” (Kondek 1993: 98). W latach 1945–1947 działalność prowadziły 264 oficyny prywatne (Bromberg 1966: 22; Kitrasiewicz, Gołębiowski 2005: 24; Paprocka 2018: 208). Wydawnictwa te stanowiły w pierwszym powojennym okresie trzon produkcji książkowej. W latach 1945–1947 dostarczyły 1/3 tytułów i 1/2 wszystkich wydanych książek, głównie literatury dla dzieci i młodzieży oraz literatury pięknej dla dorosłych (Kostecki 1992: 161).

Wojnę prywatnym wydawnictwom władze komunistyczne wypowiedziały w 1946 roku, gdy zawieszono im czasowo na okres pięciu lat prawa do wydawania dzieł trzynastu nieżyjących pisarzy polskich, które często były lekturami szkolnymi stanowiącymi podstawę kanonu czytelniczego (Kitrasiewicz, Gołębiowski 2005: 19–20, Paprocka 2018: 209). Prawa autorskie przez nie nabyte przejęły wydawnictwa państwowe i spółdzielcze. Z wydawcami prywatnymi walczone również poprzez decyzje administracyjne obejmujące m.in. reglamentację papieru, podniesienie cen usług poligraficznych czy nacjonalizację drukarni (Kostecki 1992: 162). Co więcej, na łamach prasy systematycznie niszczone ich dobrą opinię (por. Kondek 1993: 141–53). Ostatecznie rozprawiono się z nimi w latach 1947–1949 w ramach tzw. „bitwy o handel”, którą przeprowadzono z całym sektorem prywatnym.⁶ W celu materialnego osłabienia niezależnych wydawców wprowadzono drastyczne podwyżki stawek podatkowych oraz cen. Instytucjom państwowym zabroniono natomiast korzystania z usług oficyn prywatnych. Walkę z prywatnymi wydawcami prowadził potężny aparat biurokratyczny. W 1948 roku

⁵ W latach 1946–1947 ukazało się w Polsce około tysiąca książek dla dzieci i młodzieży, z czego aż jedną trzecią wydały w 1947 roku oficyny Książka, Wiedza i Nasza Księgarnia (por. Ostasz 1999: 46; Paprocka 2018: 210).

⁶ „Bitwa o handel” była narzędziem walki ideologicznej wymierzonej w prywatne przedsiębiorstwa handlowe i usługowe. Na skutek arbitralnego uznania działalności wydawniczej za formę handlu objęła również prywatnych wydawców. (por. Kondek 1999: 172–6)

powołano do życia Wydział Prasy i Wydawnictw Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej, który natychmiast przystąpił do burzenia starego i konstruowania nowego sposobu obiegu książek.

Kres prywatnym wydawcom przyniosło ogłoszone 21 września 1949 roku rozporządzenie rządowe dotyczące koncesjonowania przedsiębiorstw wydawniczych książek i druków nieperiodycznych, na mocy którego ich działalność uzależniona została od uzyskania koncesji i wpisu edytorów do państwowego rejestru wydawców, co wiązało się z wysokimi kosztami (Kondek 1993: 195). Oficyny państwowe oraz pozostające pod zarządem państwowym zwolnione zostały z takiego obowiązku. Doprowadziło to do natychmiastowego upadku wielu prywatnych wydawców.⁷ Likwidacja i ograniczenia funkcjonowania prywatnych wydawnictw były odczuwalne szczególnie mocno na gruncie literatury dla młodych czytelników, gdyż to one właśnie były głównymi producentami książek (Siekierski 2005: 132). W ramach „bitwy o handel” likwidacji uległa również niezależna spółdzielczość wydawnicza. W wyniku „uregulowania” kwestii wydawnictw prywatnych i spółdzielczych na polskim rynku wydawniczym pozostało zaledwie ponad 20 wydawców, którzy mogli publikować książki (Paprocka 2018: 212).

Równoległe z reorganizacją rynku wydawniczego władze komunistyczne podjęły działania polegające na ocenie cenzorskiej tekstów przeznaczonych do druku oraz weryfikacji i usuwaniu z księgozbiorów bibliotecznych i księgarskich wybranych utworów, które nie uzyskały ich akceptacji. W 1944 roku w Polskim Komitecie Wyzwolenia Narodowego utworzono Wydział Cenzury, który rok później przekształcony został w Centralne Biuro Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk, a następnie w Główny Urząd Kontroli Prasy, Publikacji i Widowisk. Z biegiem lat „opieką” państwa objęto niemalże wszelkie wytwory twórczej aktywności człowieka – od materiałów drukowanych poczynawszy, poprzez audycje radiowe i telewizyjne, materiały filmowe, sztuki teatralne, imprezy o charakterze artystycznym i rozrywkowym, po przeźrocza, plakaty, ogłoszenia, druki finansowe i administracyjne oraz etykiety (Romek 2015: 10–1).

Nadzorem państwa objęto również utwory opublikowane wcześniej. Ich dostosowanie do wytyczonych celów ideologicznych polegało w głównej mierze na usuwaniu ich z księgozbiorów księgarskich i bibliotecznych. Decyzja ta podyktowana była m.in. faktem ignorowania przez czytelników literatury socrealistycznej, gdyż nadal były dostępne pozycje wydane przed wojną (Kondek 1999: 138). Należało zatem pozbawić odbiorców dostępu do nich, a „sukces zapewnić miała tylko szybka, zdecydowana, planowa akcja wzorowana na radzieckich doświadczeniach lat dwudziestych i czterdziestych” (Kondek 1999: 144–5). W tym celu władze tworzyły spisy książek przeznaczonych do wycofania. Pierwszy z nich ustanowiono już w 1945. Systematyczną akcję „oczyszczania” publicznych księgozbiorów rozpoczęto w 1949 roku. Na wykazie, którym posługiwały się ekipy lustracyjne, znalazły się dzieła wszystkie 14 autorów, 457 tytułów autorów indywidualnych i 61 zbiorowych lub anonimowych (Kondek 1999: 147). Spośród pozycji adresowanych do dzieci i młodzieży wycofywano przede wszystkim utwory o tematyce

⁷ Produkcja książek przez prywatne oficyny, która w 1945 roku wynosiła 55% ogólnego rynku wydawniczego, w 1947 zmniejszyła się do 47%, a w 1950 liczyła zaledwie 8% (Kitrasiewicz, Gołębiwski 2005: 24).

religijnej i harcerskiej, traktujące o Józefie Piłsudskim i Legionach oraz klasykę obcą (por. Heska-Kwaśniewicz 1996: 76–9). W maju 1952 roku ukazał się drukiem *Wykaz książek podlegających niezwłóchnemu wycofaniu* obejmujący 560 pozycji dla dzieci i młodzieży. Zgodnie z nim należało wycofać z obiegu cały dorobek 30 autorów oraz ponad 70 tytułów we wszystkich wydaniach. Pozostałe pozycje dotyczyły natomiast konkretnych wydań wybranych utworów. Ekipom lustrującym biblioteki wydawano dodatkowo polecenia ustne dotyczące wycofania z księgozbiorów pozycji nieujętych w wykazie (Kondek 1999: 160–1). W efekcie tych czystek z obiegu czytelniczego usunięto niemal całą klasykę dziecięco-młodzieżową, w tym literaturę podróżniczo-przygodową, którą uznano za niewychowawczą (Paprocka 2018: 219).

Wypracowany na początku lat 50. XX wieku układ wydawniczy funkcjonował w niemal niezmienionej formie aż do roku 1989. Przez cały ten czas działała także cenzura. Wydarzenia polityczne wpływały na rynek książki dla dzieci i młodzieży w nieznaczny sposób. Pewne zmiany dostrzec można było po roku 1956, gdy w Polsce nastąpił krótkotrwały okres destalinizacji i liberalizacji swobód obywatelskich. Nastąpił wówczas odwrót od tendencji centralistycznych, a uzależnione od państwa wydawnictwa zyskały pewną elastyczność (Kitrasiewicz, Gołębiowski 2005: 65; Paprocka 2018: 219). Otwarcie na świat Zachodu zaowocowało natomiast licznymi tłumaczeniami, które cieszyły się ogromnym wzięciem ze strony czytelników spragnionych literatury innej niż propagandowa. Wzrosła także liczba wydawców publikujących książki dla młodych odbiorców, które wymagały stosunkowo niewiele pracy redakcyjnej, a przynosiły bardzo duże zyski (Paprocka 2018: 220; por. Siekierski 2005: 346). Ten rodzaj literatury aż do końca lat 60. przeżywał okres względnej prosperity. Monopolistą na rynku w dalszym ciągu pozostawała Nasza Księgarnia, która systematycznie emitowała cieszące się dużą popularnością serie wydawnicze. Jej pozycję ugruntowywały też liczne sukcesy na krajowych i międzynarodowych targach oraz wystawach, podczas których zdobywała liczne nagrody i wyróżnienia.

Produkcja wydawnicza w Polsce w latach 70. i 80. miała charakter stabilno-regresywny. Regresywność ta „wynikała z braku dostosowania liczby wydawanych książek do rosnących potrzeb społecznych” (Siekierski 2005: 25). Na polskim rynku wydawniczym pojawiły się w latach 70. dwie dynamicznie rozwijające się oficyny – Krajowa Agencja Wydawnicza oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza. Pierwsza z nich stała się szybko jedną z większych oficyn. Na przełomie lat 70. i 80. produkcja książek dla dzieci i młodzieży spadła. W latach 80. rynek wydawniczy pogrążał się w coraz większym kryzysie będącym efektem postępującego upadku gospodarczego państwa. Kryzys zbiegł się w czasie z wyżem demograficznym, co doprowadziło do sytuacji, że „książki dla dzieci stawały się niemal niedostępne” (Siekierski 2005: 384). Od połowy lat 80. dzięki liberalizacji prawa działalność wydawniczą prowadzić mogły różne instytucje oraz samodzielne oficyny, dzięki czemu zaistniało zjawisko konkurencyjności. Ze względu na niezaspokojony popyt książki dla dzieci i młodzieży cieszyły się sporym zainteresowaniem.

Polsko-jugosłowiańskie kontakty kulturalne

Wzajemne uznanie państwowości przez Polskę i Jugosławię miało miejsce w 1945 roku i wtedy też utworzone zostały przedstawicielstwa dyplomatyczne. Rok później podpisana została *Konwencja o współpracy między Rzeczpospolitą Polską i Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii*, która przewidywała współpracę w zakresie nauki, literatury i sztuki. Umowę tę zawarto wcześniej niż umowy handlowe czy traktujące o współpracy gospodarczej, co dobitnie świadczy o tym, że współpraca na tym polu była dla komunistycznych władz w obydwu krajach bardzo ważna. Liczyły one bowiem na zdobycie przychylności inteligencji, a następnie kontroli nad nią.

Czynnikiem, który zdecydował o kształcie polsko-jugosłowiańskiej współpracy w pierwszym powojennym pięcioleciu, był bez wątpienia konflikt na linii Jugosławia – ZSRR, do którego doszło w 1948 roku. W jego efekcie 28 czerwca 1948 na zjeździe Kominformu (Biura Informacyjnego Partii Komunistycznych i Robotniczych) w Bukareszcie uchwalona została rezolucja potępiająca Jugosławię za jej rzekomą zdradę komunizmu. Rezolucja Kominformu niekorzystnie wpłynęła na relacje Jugosławii z pozostałymi krajami demokracji ludowej, które wypowiedziały wszystkie układy sojusznicze, porozumienia gospodarcze i umowy kulturalne. Polsko-jugosłowiańska współpraca została przerwana w momencie, kiedy zaczęły pojawiać się jej pierwsze owoce. Na początku 1950 roku polskie władze zawiesiły działalność Konsulatu RP w Zagrzebiu, a w połowie roku obydwa kraje, Polska w maju, Jugosławia w czerwcu, wycofały swych przedstawicieli z placówek dyplomatycznych.

Po rezolucji Kominformu sytuacja polityczna w Jugosławii uległa drastycznej zmianie. Kraj z dnia na dzień stracił ideologicznych sojuszników i żeby przetrwać musiał zbliżyć się do Zachodu. Ostatecznie wybrał trzecią drogę – system bazujący między komunizmem radzieckim a zachodnią gospodarką wolnorynkową. Konsekwencją tej decyzji stała się polityka niezaangażowania i niewiązania się z żadnym blokiem politycznym czy wojskowym. Plan Stalina odsunięcia od władzy Josipa Broza Tity i jego najbliższych współpracowników nie tylko nie powiódł się, ale doprowadził do sytuacji wprost przeciwnej – skonsolidowania jugosłowiańskiego rządu wokół przywódcy i umocnienia jego pozycji. Od roku 1950 Jugosławia wprowadzać zaczęła samorządowość rozumianą jako „środek doskonalący dyktaturę proletariatu” (Walkiewicz 2009: 240), która przez tamtejszą władzę traktowana była jako swoisty „bicz na Stalina” (Benson 2001: 96). Przeobrażenia te wpływały nie tylko na bieżące relacje polsko-jugosłowiańskie, ale również w późniejszych okresach. Leszek Małczak konstatuje, że „Jugosławia już nigdy nie była taka, jak przedtem” (Małczak 2013: 149) i do samego jej końca stosunki z krajami Układu Warszawskiego cechowała nieufność, a „rezolucja Kominformu pozostała do końca niezaleczoną raną” (Małczak 2013: 187).

Kontakty kulturalne pomiędzy Polską a Jugosławią zostały oficjalnie wznowione na mocy podpisanej 6 lipca 1956 roku *Umowy o współpracy kulturalnej między Rzeczpospolitą Ludową a Federacyjną Ludową Republiką Jugosławii*. Dokument ten zakładał, że obydwa kraje wspierać będą współpracę i wymianę na polu nauki, sztuk

wyższych, oświaty, literatury, sztuk plastycznych, muzyki, teatru, filmu, radia, telewizji oraz sportu. Postanowienia te realizowane miały być poprzez wzajemne dostarczanie informacji i materiałów, wymianę pracowników kultury, nauki i oświaty, wymianę lektorów i wykładowców zajmujących się kwestiami języka i literatury, wymianę dzieł oraz ich tłumaczenie i publikację, wymianę filmów, organizowanie wykładów, koncertów, przedstawień teatralnych, wystaw oraz wydarzeń sportowych. Współpracę regulować miały roczne programy wymiany kulturalnej.⁸ Zadeklarowano także opracowanie i wymianę wykazów utworów rekomendowanych do publikacji.

Po 1956 roku przekłady książek twórców pochodzących z Jugosławii na stałe zagościły na polskim rynku wydawniczo-czytelniczym. Za ich lokowanie odpowiedzialnych było w tym czasie kilka jugosłowiańskich instancji – Komisja Kontaktów Kulturalnych z Zagranicą przy Federacyjnej Radzie Wykonawczej, Państwowy Sekretariat Spraw Zagranicznych, Jugosłowiańska Agencja Autorska i Związek Literatów Jugosławii, ale największy wpływ miały dwie ostatnie (Małczak 2013: 200, 204). Organizacje te rościły sobie pełnienie funkcji doradczej w sytuacjach, gdy zostaną poproszone o wyrażenie opinii, same unikały natomiast bezpośredniego wskazywania konkretnych dzieł do tłumaczenia i publikacji. Pozycje warte przetłumaczenia rekomendowała również i opiniowała Ambasada PRL w Belgradzie, która w regularnie sporządzanych sprawozdaniach przysyłała informacje na temat książek, przedstawień i filmów. Zdarzały się również sytuacje, że polskie wydawnictwa, a nawet sami tłumacze zwracali się za pośrednictwem Ambasady Jugosławii w Warszawie z prośbą o polecenie utworów wartych zaprezentowania polskiej publiczności (por. Małczak 2013: 202, 204). Było to spowodowane odczuwalnym na polskim gruncie brakiem specjalistów w dziedzinie literatur jugosłowiańskich, zwłaszcza z zakresu twórczości dziecięco-młodzieżowej.

W latach 60. i 70. największy wpływ na polsko-jugosłowiańską współpracę kulturalną miały dokonujące się w Jugosławii zmiany ustrojowe będące skutkiem postępującego procesu decentralizacji władzy i usamorządowienia struktur państwowych. Nowa konstytucja, którą uchwalono w 1963 roku, zwiększała wpływ republik na poszczególne dziedziny życia federacji, w tym na współpracę kulturalną z zagranicą. W Polsce w tym czasie nadrzędną rolę wciąż odgrywały centralne instytucje polityczne państwa. Zderzenie zmonopolizowanego przez państwo i sterowanego odgórnie polskiego systemu zarządzania kulturą z zdecentralizowanym systemem jugosłowiańskim przysparzało trudności we wzajemnych kontaktach (Małczak 2013: 390). Z biegiem czasu polityka odgrywała coraz mniejsze znaczenie, a głównym czynnikiem kształtującym współpracę na polu kultury stały się finanse. Kryzys ekonomiczny, który w latach 80. dotknął obydwa kraje, nie pozwolił na realizację wielu zaplanowanych wydarzeń.

Dziedziną, w której polsko-jugosłowiańska współpraca kulturalna odnosiła spore sukcesy, były tłumaczenia. Choć w pierwszych dwóch powojennych dekadach strona jugosłowiańska skarżyła się na niewielką ilość tłumaczeń dokonywanych na język

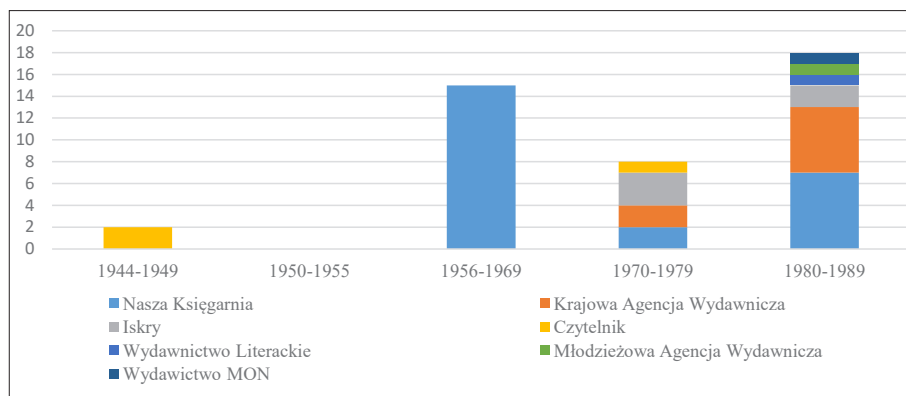
⁸ Pierwszy uchwalony został w 1956 roku. Plany roczne wymiany kulturalnej sporządzane były przez kolejne trzy lata, a od roku 1960 na dwa lata. Od roku 1974 zaczęto natomiast planować współpracę na okresy trzechletnie. Ostatni plan został sygnowany w Warszawie w 1989 roku (Małczak 2013: 86–7).

polski (por. Mańczak 2013: 199, 290–1), to w latach 70. i 80. produkcja przekładowa znacznie się zwiększyła i w porównaniu z innymi krajami socjalistycznymi była bogata.⁹ Sytuacja literatury dziecięco-młodzieżowej nie przedstawiała się jednak tak dobrze, gdyż książek adresowanych do młodych odbiorców wydano w Polsce znacznie mniej niż utworów dla dorosłych czytelników.

Wydawcy przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży

Pierwsza jugosłowiańska książka dla dzieci i młodzieży, która w badanym okresie została wydana w Polsce, to krótka powieść Mata Lovraka zatytułowana *Dzieci Wielkiej Wsi* (*Deca Velikog Sela*). Ukazała się w marcu 1948 roku w przekładzie Stanisława Papierkowskiego nakładem Spółdzielni Wydawniczej Czytelnik. Rok później polskie władze zezwoliły na jej wznowienie, mimo że na skutek rezolucji Kominformu stosunki z Jugosławią zostały zerwane i zaprzestano publikacji przekładów. Jugosłowiańskie książki dla młodych odbiorców zaczęły się ponownie ukazywać po siedmioletnim okresie przerwy. W 1957 roku Nasza Księgarnia wydała dwie powieści – *Przeostałem być dzieckiem* (*Salaš u Malom Ritu*) Arsena Diklicia oraz *Przydrożny pył* (*Divota prašine*) Vjekoslava Kaleba.

Wykres 1: Polscy wydawcy przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w latach 1944–1989.

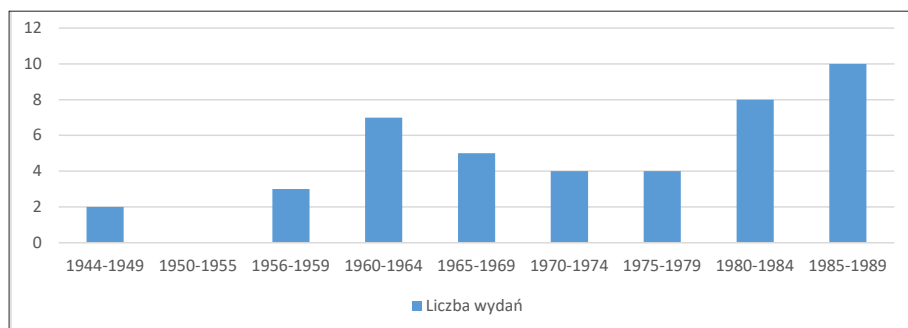

⁹ Potwierdzają to dwa opracowane w latach 80. raporty, których wyniki opublikowane zostały na łamach czasopisma „Kulturni život”. Pierwszy z nich zatytułowany *Saradnja Jugoslavije sa inostranstvom u oblasti obrazovanja i kulture u periodu od 1971. do 1981.* opracowała Darinka Zimić, a komentarz do niego przygotował Vlastimir Stamenović (por. Stamenović 1984: 138–48). Drugi raport, pt. *Prisustvo kultura naroda i narodnosti Jugoslavije u drugim zemljama*, opracowali Vojislav Marković i Vuk Perišić. Autorzy podają, że w latach 1976–1986 poza granicami Jugosławii ukazało się łącznie 851 wydań dzieł tamtejszych twórców, z czego aż 69,2% stanowiły publikacje w krajach Europy Wschodniej. W Polsce ukazało się 90 przekładów jugosłowiańskich, co stanowiło 10,6% wszystkich wydań. Więcej ukazało się jedynie przekładów na język rosyjski – 12% wszystkich wydań oraz niemiecki – 11,4% (por. Marković, Perišić 1988: 381–98). Zob. także Mańczak (2018: 417–25).

W latach 1944–1989, w warunkach ściśle kontrolowanego przez państwo układu wydawniczego, przekłady jugosłowiańskich książek dla dzieci publikowało 7 wydawców. Największym importerem była Nasza Księgarnia, która wydała 23 tytuły (łącznie 24 wydania). Dwa kolejne wydawnictwa osiągnęły wyniki znacząco niższe: Krajowa Agencja Wydawnicza – 7 tytułów (8 wydań), Iskry – 5 tytułów, Czytelnik – 2 tytuły (3 wydania). Trzy wydawnictwa – Wydawnictwo Literackie, Wydawnictwo MON oraz Młodzieżowa Agencja Wydawnicza – na przestrzeni 45 lat opublikowały zaledwie po jednym przekładzie. Brak przedwojennych tradycji tłumaczeniowych w zakresie jugosłowiańskiej literatury dziecięco-młodzieżowej sprawił, że w gronie jej powojennych wydawców nie było oficyn prywatnych, które w drugiej połowie lat 40. wznawiały wcześniejsze przekłady.

Po roku 1956, gdy współpraca kulturalna pomiędzy Polską i Jugosławią została wznowiona, książki dla dzieci i młodzieży najczęściej wydawała Nasza Księgarnia. Jej nakładem ukazały się wszystkie przekłady opublikowane w latach 1957–1969. W latach 70. oficyna ta utraciła pozycję monopolisty. W całym dziesięcioleciu tłumaczenia jugosłowiańskiej literatury dla młodych odbiorców publikowało 4 wydawców, w tym nowo powstała Krajowa Agencja Wydawnicza oraz oficyna Iskry, która specjalizowała się w publikowaniu książek młodzieżowych. W latach 1980–1989 grono wydawców jugosłowiańskiej literatury dziecięco-młodzieżowej tworzyło sześć oficyn. Najwięcej pozycji ponownie wydała Nasza Księgarnia (7 wydań), ale tuż za nią znalazła się prężnie działająca Krajowa Agencja Wydawnicza (6 wydań), a następnie oficyna Iskry (2 wydania).

Wykres 2: Liczba wydań jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1944–1989.

Jeśli chodzi o liczbę wydań przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży, to w latach 1944–1989 polscy wydawcy opublikowali ich łącznie 43, co daje 0,95 wydania rocznie. Jeśli natomiast pod uwagę weźmiemy okres od 1956 roku, gdy wznowiono polsko-jugosłowiańską współpracę kulturalną, do 1989, to ukazywało się średnio 1,2 wydania rocznie. Wahanie w wielkości produkcji przekładowej w przedstawionych na Wykresie nr 2 okresach odzwierciedlają zarówno lata względnej prosperity, jak i kryzysów, które obejmowały branżę wydawniczą oraz relacje polsko-jugosłowiańskie.

Do końca lat 40. średnia roczna liczba wydań przekładów jugosłowiańskiej literatury dla dzieci i młodzieży była bardzo skromna (ok. 0,33 wydania rocznie). Najwięcej książek (1,8 wydania rocznie) ukazało się natomiast w latach 1980–1989. Co ciekawe, kryzys ekonomiczny, w którym w tym czasie pogrążał się polski sektor wydawniczy, nie zastopował produkcji przekładowej. Poza okresem 1950–1955, kiedy nie ukazał się w Polsce żaden utwór, produkcja przekładowa w zakresie jugosłowiańskiej literatury dla dzieci i młodzieży była w miarę stabilna, ale bardzo niska.

W latach 1955–1989 w Polsce ukazało się dla młodych czytelników 9196 tytułów polskich (78%) oraz 2569 tytułów przetłumaczonych z języków obcych (22%). Najwięcej tłumaczeń dokonano z języków angielskiego (699 tytułów) oraz rosyjskiego (680 tytułów). Na kolejnych miejscach uplasowały się natomiast języki niemiecki (263 tytuły) oraz francuski (227 tytułów) (Paprocka 2018: 230). Również czeskich książek dla dzieci i młodzieży wydano w Polsce Ludowej znacznie więcej niż jugosłowiańskich.¹⁰ Produkcja przekładowa z zakresu jugosłowiańskiej literatury dla dzieci i młodzieży była w badanym okresie zbliżona do produkcji z zakresu literatury włoskiej. W latach 1945–1989 polskie oficyny opublikowały 43 włoskie tytuły. Znacząca różnica ujawnia się jednak w liczbie wydań. *Pinokio* Carla Collodiego doczekał się ich 18, a *Serce* Edmonda De Amicisa wydawane było (w całości lub fragmentach) aż 22 razy (por. Biernacka-Licznar 2018: 292–301). Natomiast spośród opublikowanych w Polsce książek jugosłowiańskich zaledwie 3 były wznawiane.

W całym okresie objętym badaniem polscy wydawcy opublikowali książki 33 pisarzy reprezentujących pięć literatur narodowych. W gronie najczęściej wydawanych autorów znaleźli się Anđelka Martić, Anton Ingolič, Momo Kapor oraz Rade Obrenović. Dokładny wykaz publikowanych w latach 1944–1989 autorów jugosłowiańskich wraz z liczbą utworów i ich wydań zawiera Tabela nr 1.

Tabela 1: Jugosłowiańscy autorzy literatury dla dzieci i młodzieży, których utwory ukazały się w latach 1944–1989 w przekładach na język polski.

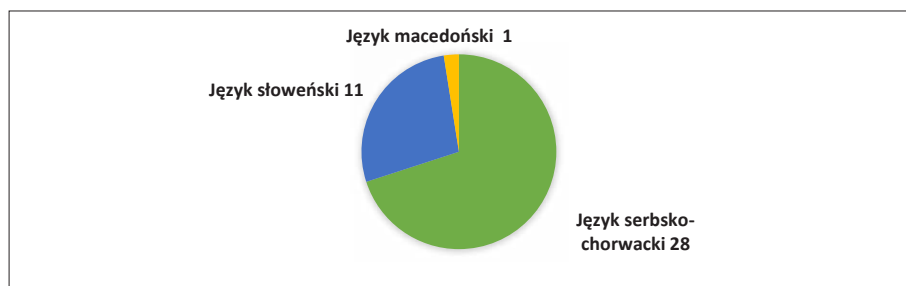
Autor	Liczba tytułów opublikowanych w polskich przekładach	Łączna liczba polskich wydań
Adelka Martić	3	4
Anton Ingolič	3	3
Momo Kapor, Rade Obrenović	po 2 tytuły	po 2 wydania
Mato Lovrak, Jovan Jovanović Zmaj	1	2

¹⁰ Tylko do roku 1964 ukazały się drukiem 53 przekłady (por. Hierowski 1966: 126–30).

Mira Alečković , Dušan Belča , France Bevk , Ivana Brlić-Mažuranić , Milan Brujić , Angelo Cerkvenik , Brako Čopić , Arsen Diklić , Milorad Dragović , Ahmet Hromadžić , Ivica Ivanac , Branka Jurca , Vjekoslav Kaleb , Veljko Kovačević , Ivan Kušan , Svetlana Makarovič , Milivoj Matošec , Zvonimir Milčec , Siniša Pavić , Ela Peroci , Vidoe Podgorec , Slavko Pregl , Tone Seliškar , Vladimir Stojšin , Ivan Tavčar , Voja Terić , Janko Veselinović	po 1 tytule	po 1 wydaniu
--	-------------	--------------

Utwory, które w badanym okresie ukazały się w Polsce, przełożone zostały z trzech języków: serbsko-chorwackiego, słoweńskiego i macedońskiego. Największą grupę opublikowanych przekładów stanowią książki przetłumaczone z języka serbsko-chorwackiego, na którą składały się utwory autorów wywodzących się z Serbii, Chorwacji, Bośni i Hercegowiny oraz Czarnogóry.

Wykres 3: Udział tłumaczeń z poszczególnych języków w produkcji przekładowej jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1944–1989.

Wszystkie jugosłowiańskie książki dla młodych odbiorców wydane w Polsce w latach 1944–1960 przełożone zostały z języka serbsko-chorwackiego. Przekłady z języka słoweńskiego zaczęły się ukazywać dopiero na początku lat 60. Wtedy też opublikowano ich najwięcej. Był to okres, w którym proces decentralizacji władzy i usamorządowienia struktur państwowych w Jugosławii przybrał na intensywności. Zwiększył się wówczas wpływ republik na poszczególne dziedziny życia, w tym na strefę współpracy kulturalnej z zagranicą.

Polskie wydawnictwa najczęściej sięgały po literaturę współczesną. Opracowany przeze mnie wykaz przekładów obejmuje przede wszystkim utwory prozatorskie, głównie powieści oraz dłuższe opowiadania. Opublikowane książki przełożone zostały przez piętnastu tłumaczy. 8 przekładów wyszło spod pióra Hanny Kality, która specjalizowała się w tłumaczeniach z języków serbsko-chorwackiego, słoweńskiego oraz macedońskiego. Na drugim miejscu pod względem liczby przełożonych książek uplasowała się Maria Krukowska, autorka 5 przekładów z języka słoweńskiego i serbsko-chorwackiego. Dwóch tłumaczy – Zygmunt Stoberski oraz Branko Ćirić – przetłumaczyło po 4 utwory.

Z analizy zestawienia bibliograficznego wynika również, że wraz z upływem czasu w propagowanie jugosłowiańskiej literatury dla dzieci i młodzieży w Polsce włączali się kolejni, coraz młodszy tłumacze.

Strategie polskich wydawców jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży

Jednym z celów władz komunistycznych w Polsce Ludowej stało się przejęcie całkowitej kontroli nad wydawcami. Literatura przez nich publikowana miała być gwarantem panującego systemu politycznego i skutecznym narzędziem kontroli. Z tego też względu wyeliminowano z ryku wydawców prywatnych, których uznano za niepostępowych. Takie radykalne przewartościowanie celów pociągnęło za sobą zmianę strategii wydawniczych.

Z analizy opracowanego przeze mnie zestawienia przekładów wynika, że kontrolowane przez państwo wydawnictwa niechętnie decydowały się na publikację utworów dawnych. Stawiały natomiast na prozę współczesną. Brak specjalistów z zakresu jugosłowiańskiej literatury dziecięco-młodzieżowej sprawiał, że wydawnictwa i tłumacze zwracali się za pośrednictwem Ambasady Jugosławii w Warszawie z prośbą o wskazanie wartościowych utworów do zaprezentowania polskiej publiczności. Strona jugosłowiańska, rekomendując utwory do przetłumaczenia na język polski, kierowała się tymi samymi kryteriami co Polacy i proponowała teksty promujące pożądane przez władzę wartości i wzorce osobowe, które odpowiadały założeniom pedagogiki socjalistycznej. Znajdowały się wśród nich książki autorów uważanych w Jugosławii za postępowych lub walczących w czasie II wojny światowej w oddziałach partyzanckich, o czym obowiązkowo informowano w towarzyszących polskim przekładom przedmowach lub notkach publikowanych na okładkach książek i ich obwolutach. Na skutek takich działań oferta wydawnicza była jednorodna i raczej mało atrakcyjna dla odbiorców. Pewne zmiany w repertuarze przekładów pojawiły się na początku lat 60. Łączyć je należy z dokonującym się w Jugosławii procesem decentralizacji władzy. Od tego momentu to poszczególne republiki odpowiedzialne były za prowadzenie współpracy zagranicznej oraz wpływanie poprzez rekomendacje poszczególnych utworów na kształt literatury importowanej do Polski. Dzięki temu polscy wydawcy zaczęli publikować utwory słoweńskich autorów, częściej sięgano również po literaturę chorwacką.

Zważając na fakt, że przed wybuchem II wojny światowej w Polsce nie było żadnej tradycji tłumaczeniowej jugosłowiańskich utworów dla dzieci i młodzieży wszystkie tytuły wprowadzone na polski rynek czytelnicy w latach 1944–1989 były nowościami. Zaledwie trzy spośród nich doczekały się wznowień. Przyjętą przez polskich wydawców strategią wydawania niepublikowanych dotąd utworów, przede wszystkim przekładów książek uważanych za postępowe, należy uznać za przejaw dążenia władz do pełnej kontroli nad tworzoną od podstaw repertuarem. Mimo że na polski rynek trafiały w głównej mierze nowości, wśród których przeważała proza współczesna, zaoferowane młodym czytelnikom pozycje nie odpowiadały ich preferencjom, co potwierdza niewielka liczba wznowień. Publikacja nowości nie doprowadziła także do modyfikacji w polskim repertuarze kulturowym. Z konsekwencjami podejmowanych wówczas

decyzji i wyborów mierzymy się do dziś. O jugosłowiańskich książkach dla dzieci i młodzieży wydanych w Polsce przed 1989 rokiem nikt już nie pamięta, a literatura dziecięco-młodzieżowa tworzona obecnie w Chorwacji, Słowenii, Serbii, Bośni i Hercegowinie, Czarnogórze i Macedonii jest mało znana.

BIBLIOGRAFIA

- Leslie BENSON, 2001: *Yugoslavia: A Concise History*. New York: Palgrave.
- Katarzyna BIERNACKA-LICZNAK, 2018: *Serce Pinokia. Włoska literatura dla dzieci i młodzieży w Polsce w latach 1945-1989*. Warszawa: Wydawnictwo SBP.
- Adam BROMBERG, 1966: *Książki i wydawcy*. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.
- Itamar EVEN-ZOHAR, 1978: The Position of Translated Literature within Literary Polysystem. *Literature and Translation. New Perspectives in Literary Studies*. Red. James S. Holmes, José Lambert, Raymond van den Broeck. Leuven: Acco. 117–27.
- Itamar EVEN-ZOHAR, 1997: The Making of Culture Repertoire and the Role of Transfer. *Target* 9/2. 355–63.
- Itamar EVEN-ZOHAR, 2009: Miejsce literatury tłumaczonej w polisystemie literackim. *Antologia teorii przekładu literackiego*. Red. Magda Heydel, Piotr Bukowski. Kraków: Znak. 197–203.
- Itamar EVEN-ZOHAR, 2010: *Papers in Culture Research*. Tel Aviv: Tel Aviv University.
- Zdzisław HIEROWSKI, 1966: *Literatura czeska i słowacka w Polsce Ludowej 1945-1964*. Katowice: Wydawnictwo Śląsk.
- Krystyna HESKA-KWAŚNIEWICZ, 1996: Przed czym chciano uchronić młodego czytelnika w PRL-u, czyli o czyszkach w bibliotekach szkolnych 1947–1954. *Młody czytelnik w świecie książki, biblioteki i informacji*. Red. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Irena Socha. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 73–80.
- Piotr KITRASIEWICZ, Łukasz GOŁĘBIEWSKI, 2005: *Rynek książki w Polsce 1944–1989*. Warszawa: Biblioteka Analiz.
- Stanisław Adam KONDEK, 1993: *Władza i wydawcy. Polityczne uwarunkowania produkcji książek w Polsce w latach 1944–1949*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Stanisław Adam KONDEK, 1999: *Papierowa rewolucja. Oficjalny obieg książek w Polsce w latach 1948–1955*. Warszawa: Biblioteka Narodowa.
- Janusz KOSTECKI, 1992: Ruchy wydawniczy na ziemiach polskich (1877–1986). *Instytucje – publiczność – sytuacje lektury. Studia z historii czytelnictwa*. T. 4. Red. Janusz Kostecki. Warszawa: Biblioteka Narodowa. 153–224.
- Leszek MAŁCZAK, 2013: *Croatica. Literatura i kultura chorwacka w Polsce w latach 1944–1989*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Vojislav MARKOVIĆ, Vuk PERIŠIĆ, 1988: Prisustvo kultura naroda i narodnosti Jugoslavije u drugim zemljama. *Kulturni život* 9/10. 374–451.
- Maria OSTASZ, 1999: *Oblicze powojennej krytyki literatury dla dzieci i młodzieży 1945–1956*. Kraków: Wydawnictwo Naukowe WSP.
- Natalia PAPROCKA, 2018: *Sto lat przekładów dla dzieci i młodzieży w Polsce. Francuska literatura dla młodych czytelników, jej polscy wydawcy i ich strategie (1918–2018)*. Kraków: Universitas.

- Zbigniew ROMEK, 2015: System cenzury PRL. *Wielka księga cenzury PRL w dokumentach*. Tomasz Strzyżewski. Warszawa: Wydawnictwo Prohibita.
- Stanisław SIEKIERSKI, 2005: *Książka literacka. Potrzeby społeczne i ich realizacja w latach 1944–1989*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Vlastimir STAMENOVIĆ, 1984: Potreba za efikasnijom kulturnom saradnjom sa svetom. *Kulturni život* 3/4. 138–48.
- Bogumiła STANIÓW, 2013: Przekłady z literatur obcych w latach 1945–1989. *Literatury dla dzieci i młodzieży (1945–1989)*. T. 3. Red. Krystyna Heska-Kwaśniewicz, Katarzyna Tałuc. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego. 149–65.
- Magdalena ŚLAWSKA 2024: *Bibliografia przekładów jugosłowiańskich książek dla dzieci i młodzieży wydanych w Polsce w latach 1945–1989*. [Online](#).
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1971: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 2. 113–70.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1988a: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 34. 145–95.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1988b: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 35. 139–78.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1989: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 37. 197–222.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1990a: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 38. 181–98.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1990b: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 39. 183–99.
- Helena WAGNER, Zdzisław WAGNER, 1991: Jugoslavica u Poljskoj. *Zbornik Matice srpske za slavistiku* 40. 149–204.
- Wiesław WALKIEWICZ, 2009: *Jugosławia. Państwa sukcesyjne*. Warszawa: Wydawnictwo Trio.
- Stanisław ŻÓŁKIEWSKI, 1980: *Wiedza o kulturze literackiej*. Warszawa: Wiedza Powszechna.

POVZETEK

Na obseg in naravo uvoza jugoslovanskih knjig za otroke in mladino sta v času Ljudske republike Poljske vplivala struktura takratnega založniškega trga in poljsko-jugoslovanski kulturni stiki, ki so se skozi desetletja in leta spreminjali in niso vedno potekali nemoteno in brez težav. V 45 letih je pri poljskih založbah izšlo 41 prevodov iz treh jezikov: srbohrvaščine, slovenščine in makedonščine, skupaj 43 izdaj. To so bila predvsem prozna dela, večinoma romani in kratke zgodbe. Glede na obseg se ti prevodi uvrščajo za prevodi angleške, ruske, nemške, francoske, češko-slovaške, švedske in italijanske književnosti.

V obravnavanem petinštiridesetletnem obdobju je jugoslovanska dela za mlade bralce izdajalo 9 poljskih založb. Največji uvoznik je bil Instytut Wydawniczy Nasza Księgarnia (Založniški inštitut Naša knjigarna). Pomanjkanje strokovnjakov je nedvomno negativno vplivalo na nastajanje prevodov. Zato so založniki in prevajalci zaprosili jugoslovansko stran, naj določi najvrednejša dela, ki bi jih lahko ponudili poljski javnosti. Zaradi političnih in ideoloških meril pri izbiri knjig za prevajanje so se na poljskem knjižnem trgu pogosto znašle knjige,

ki niso ustrezale željam mladih bralcev. S posledicami teh odločitev se soočamo še danes. Jugoslovanskih knjig, ki so izšle pred letom 1989, se nihče ne spominja, otroška in mladinska literatura, ki trenutno nastaja na Hrvaškem, v Sloveniji, Srbiji, Bosni in Hercegovini, Črni gori ter Makedoniji, pa je na Poljskem malo znana.